

А.П. ІЛЬІНСЬКА

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна

**НОВІ ДАНІ ПРО ПОШИРЕННЯ ДЕЯКИХ
АДВЕНТИВНИХ ВИДІВ (*BRASSICACEAE*)
У ЗАХІДНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ**

Ключові слова: Brassicaceae, Lepidium, Sisymbrium, фітогеографія, флора України

Повідомляються нові дані про поширення кількох видів родини *Brassicaceae* у західних регіонах України, отримані в результаті опрацювання гербарних колекцій Державного природознавчого музею НАН України (LWS) та Інституту екології Карпат НАН України (LWKS).

Для кожного виду дається загальна інформація (латинська назва, номенклатурна цитатація, українська назва, типіфікація, екологічна приуроченість, поширення в Україні та загальне) і коментарі щодо нових знахідок, необхідні для подальших досліджень названих представників родини Brassicaceae в Україні.

Sisymbrium volgense Bieb. ex Fourn. — 1865, Rech. Fam. Spicif.: 97; Ledeb. 1841, Fl. Ross., 1: 178, nom. nud.; Vas. 1939, Фл. СССР, 8: 47; Котов, 1953, Фл. УРСР, 5: 220; Котов, 1979, Фл. европ. ч. СССР, 4: 141; Котов, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 128; P.W. Ball, 1964, Fl. Europ., 1: 265; P.W. Ball, 1993, Fl. Europ. (ed. 2), 1: 319. — **Сухоребрик волзький.**

Описаний з Нижньої Волги. Синтипи: «Fl. Sarept., Juny 15 1853, A. Becker» (*LE*); «ad margines fruticetorum circa Sarepta in Rossia meridionali, Eichwald, Becker pl. Volgae inferioris N 103» (*P?*). [Дорофеев, 2003, Turczaninowia. — 6, № 3. — С. 116].

Степові схили, антропогенно трансформовані екотопи: поля, перелоги, узбіччя доріг, насипи залізниць, рудеральні місця в населених пунктах тощо.

Поширення в Україні: Полісся (зрідка), Лісостеп (Донецький — часто), Степ (зрідка). Досить інтенсивно заноситься в інші регіони України та за її межі (переважно залізницею), чому сприяє здатність розмножуватися кореневими паростками.

Загальне поширення: Північна (Скандинавія), Атлантична, Центральна, Східна Європа; Північна (занесений), Середня (Казахстан, занесений) Азія.

З Лівобережжя України *S. volgense* відомий давно. Його збирав ще В. Черняєв, щоправда, у гербарії та у «Конспекті ...» автор навів рослини цього виду під назвою «*S. austriacum* auct. non Jacq.» [8]. Під такою ж назвою їх вказував Е. Lindemann для територій, суміжних з Україною (наприклад, для Курської обл. Росії) (цит. за [9]). Тепер у південно-східній частині України цей вид є досить поширеним.

На правобережній частині України *S. volgense* також відомий досить давно, але трапляється дуже зрідка. Мабуть, найдавніший його локалітет знаходиться в околицях м. Коростишева Житомирської обл. З цього місцезнаходження рослини тривалий час визначались як *S. irio* L. [5, 9]. Пізніше вид поширився головним чином у заплаві р. Тетерів, де його неодноразово збирали різні колектори: М. Котов «Житомирская обл., Коростышевский р-н, с. Стрижевка; пойма р. Тетерев. 07.10.1932 г.» (sub *Raphnus raphanistrum* L.), В. Осичнюк: «Коростышев, огороды на пр. берегу р. Тетерева. 01.09.1961. Осычнюк» (sub *S. irio* L.), О. Орлов: «м. Житомир, лівий берег р. Тетерів. 27.05.05. О. Орлов» та ін. У Києві вперше, мабуть, рослини *S. volgense* знайшов Ю. Семенкевич у 1917 р. водночас у двох місцях: «Київ, вдоль полотна железной дороги у Байковой роши. 9 июня 1917 г. Семенкевич» та «У товарной станции у насыпи железной дороги; конец июня 1917 г. Семенкевич». У подальші роки на території Києва цей вид неодноразово знаходили різні колектори на схилах Першотравневого парку над Дніпром, на луках Оболоні, на станції Київ-Петрівка, поблизу залізничної станції Дарниця тощо. Нещодавно *S. volgense* виялений у Херсоні: «Херсон, бавовняний комбінат, під'їзна колія. 21.05.2003 р. І. Мойсеєнко» (всі процитовані гербарні екземпляри зберігаються в *KW*).

Досліджуючи гербарні матеріали Державного природознавчого музею НАН України (*LWS*), ми з'ясували, що *S. volgense* росте і у Волинській обл., про що свідчить знайдений нами екземпляр: «Волинська обл., Шацьк. 06.05.1973 р. Мельник» (sub *Rorippa brachycarpa* (C.A. Meyer) Hayek). Спираючись на характер поширення виду як у країнах, суміжних із західними кордонами України, так і в інших регіонах, можна припустити, що у західних районах України він представлений значно краще, ніж про це можна судити лише на основі відомих гербарних зборів [2—5, 7, 10, 11, 12, 14—18].

S. orientale L. 1756, Cent. Pl. 2: 24; Котов, 1953, Фл. УРСР, 5: 227; Котов, 1979, Фл. европ. ч. СССР, 4: 141; Котов, 1987, Опред. высш. раст. Укр.: 128; P.W. Ball, 1993, Fl. Europ. (ed. 2), 1: 320; Цвелев, 1977, Нов. системат. высш. раст., 14:

253. — *S. columnae* Jacq. 1776, Fl. Austr., 4: 12; M. Bieb. 1808, Fl. Taur.-Cauc., 2: 114. — *S. subhastatum* (Willd.) Hornem. 1807, Enum. Pl. Hort. Hafn. ed. 2: 37. — *S. daghestanicum* Vassilcz. 1939, Фл. СССР, 8: 50, 635. — *Brassica subhastata* Willd. 1800, Sp. Pl. 3: 350. — **С. східний.**

Описаний із Азії: «Habitat in oriente. Miller». Лектотип: Herb. Linn. No. 836.43 (*LINN*) [Jonsell in Polhill (ed.), 1982, Fl. Trop. E. Africa, Cruciferae: 64].

Степові схили, сухі горби, антропогенно трансформовані екотопи: поля, перелоги, узбіччя доріг тощо.

Поширення в Україні: Закарпаття (Ужгород, Мукачеве, занесений), Прикарпаття (м. Калуш, занесений), Полісся (Київ, занесений), Лісостеп (Харків, занесений), Степ (південь), Крим.

Основні діагностичні морфологічні ознаки представників роду *Sisymbrium* L.

Ознака	<i>S. volgense</i> M. Bieb. ex Fourn.	<i>S. orientale</i> L.	<i>S. altissimum</i> L.
Пелюстки	жовті	жовтуваті	блідо-жовті
Чашечка	майже закрита	закрита	відкрита
Стручки			
довжина, мм	25—40(45)	40—80(100)	(60)80—100
ширина, мм	1	1—1,2	1,2—1,5 (1,8)
студки	одножилкові; бічні жилки невидимі	трижилкові; всі жилки однакові	трижилкові; бічні жилки тонші за середню
Плодоніжки			
довжина, мм	5—8	4—7	5—15
товщина	менша за товщину плодів	дорівнює товщині плодів	дорівнює товщині плодів
Листки			
нижні: форма	трикутноланцетні, списло-подібні, стругоподібно-надрізані; верхівкова частка більша за бічні	довгасті, пірчатороздільні; верхівкова частка трилопатева, бічні — ланцетні	пірчатороздільні; всі частки більш-менш широкі, ланцетні
край	мозолисто-зубчастий	розставлено-зубчастий або хвилясто-зубчастий	зубчастий або цілісний
основа	клиноподібна	майже зрізана	клиноподібна
верхні стеблові: форма	ланцетні	стрілоподібні; бічні частки менші, вужчі за видовжену й списоподібну верхівкову	пірчатороздільні; всі частки майже однакові, лінійні або ниткоподібно-лінійні
край	зубчастий або цілісний	цілісний	цілісний
основа	клиноподібна	стрілоподібна	майже зрізана
Опушення			
стебло	внизу короткі криві густі волоски	густе або розсіяне, притиснуте, м'яке	лише внизу, негусте, жорстке
листки	відсутнє бо зрідка внизу і по черешках м'яке	густе або розсіяне, притиснуте	негусте, жорстке
плоди	відсутнє	наявне, дрібне	відсутнє або розсіяне
чашолистки	відсутнє	наявне	відсутнє
Вегетативне розмноження	кореневими паростками	відсутнє	відсутнє

Загальне поширення: Центральна, Південна, Східна Європа; Південно-Західна, Середня (Туркменістан), Східна (занесений) Азія; Північна Африка; Північна і Центральна Америка (занесений); Австралія (занесений).

Згідно з наведеними даними *S. orientale* часто трапляється в Криму, зрідка — у степовій частині України; північніше степової зони може заноситися. У м. Харкові вперше зібраний М. Котовим у 1926 р., у м. Києві — С. Мосякіним у 1989 р. Для Закарпатської рівнини вперше наведений С. Фодором у 1974 р. [7].

У результаті опрацювання гербарної колекції Державного природознавчого музею НАН України (*LWS*) з'ясувалося, що *S. orientale* занесений також і в Прикарпаття. Рослини цього виду зібрав В. Ткачик («Прикарпаття. Івано-Франківська обл., околиці Калуша, придорожні схили. 2.07.77»), але визначив їх як *S. altissimum* L.

Слід зауважити, що *S. altissimum* здавна наводиться для західних районів України, однак трапляється там досить спорадично і в гербарних колекціях (*KW*, *LWS*, *LWKS*) представлений незначним числом екземплярів [1, 3, 7]. Враховуючи характер поширення у зазначеному регіоні всіх трьох представників роду *Sisymbrium* L., наводимо їх основні діагностичні морфологічні ознаки, зведені у таблицю.

Lepidium virginicum L. 1753, Sp. Pl.: 645; Буш, 1939, Фл. СССР, 8: 512; Vasc. 1964, Fl. Europ., 1: 332; V. Kuusk, 1973, Eesti NSV Fl., 5: 535, tab. 286; Котов, 1979, Фл. европ. части СССР, 4: 58; J. Vasconcellos, J.R. Akeroyd, T.C.G. Rich, 1993, Fl. Europ. (ed. 2), 1: 401. — **Хрінниця віргінська.**

Описаний з Північної та Центральної Америки: «in Virginia, Jamaicae glareosis». Лектотип: Herb. Linn. No. 824.18 [Marais in Codd et al. (ed.), 1970, Fl. Southern Africa 13: 94].

На залізничних коліях, рудеральних місцях.

Поширення в Україні: Закарпаття (занесений), Крим (Алушта, занесений).

Загальне поширення: Європа (занесений); Південно-Західна (Росія, Грузія, Туреччина) Азія (занесений); Північна, Центральна Америка; Південно-Східна Австралія (занесений).

Ареал *L. virginicum* постійно розширюється. Сьогодні він відомий (крім Північної та Південної Америки) з Європи, Азії та Австралії, куди був занесений у різні часи. В Європі найбільше поширений в Атлантично-Європейській та Центральноєвропейській провінціях, значно рідше трапляється в суміжних регіонах — провінціях Циркумбореальної та Середземноморської областей (у їх європейських частинах), де росте головним чином на узбережжях [13].

В Україні *L. virginicum* уперше був зібраний у 1990 р. У Закарпатті (міста Ужгород, Берегове, Виноградове, Тячів) він найчастіше траплявся на залізничних коліях та насипах, на пустирях, уздовж шляхів і парканів, а в Криму (м. Алушта) — як бур'ян на газонах та біля парканів [6].

У гербарії Інституту екології Карпат НАН України зберігається ще один його гербарний екземпляр: «Закарпатська область, Виноградівський р-н, східна околиця смт Королево. Біля залізничної колії поблизу кар'єру. 14.07. 2006» (sub.

L. ruderales L.). Ця знахідка (через 16 років після першої) дає підстави припустити, що в Закарпатті вид поширюється не тільки внаслідок нових занесень, а й за рахунок діаспор, сформованих уже у нових умовах. З другого боку, вона засвідчує, що вид, мабуть, не поширюється в інші регіони України. Можливо, основним бар'єром, який перешкоджає поширенню і натуралізації *L. virginicum* за межами Закарпаття та Криму, є його вибагливість до тепла і вологості.

1. *Визначник* рослин Українських Карпат. — К.: Наук. думка, 1977. — 434 с.
2. *Дорофеев В.И., Герман Д.А., Копытина Т.М.* Заметки о распространении крестоцветных в Алтайском крае // *Turczaninowia*. — 2000. — 3 (3). — С. 50–58.
3. *Льїнська А.П., Дідух Я.П., Бурда Р.І.* Екофлора України (*Brassicaceae, Capparaceae, Resedaceae*). — К.: Фітосоціоцентр, 2007. — Т. 5. — 584 с.
4. *Ломоносова М.Н., Зыкова Е.Ю.* Флористические находки в городе Новосибирске // *Turczaninowia*. — 2003. — 6(1). — С. 63–66.
5. *Пачоский И.* Флора Полесья и прилежащих местностей. Ч. 1. (*Ranunculaceae — Dipsacaceae*) // Тр. Импер. С.-Пб. о-ва естествоиспыт. — 1897. — 23, вып. 2. — С. 41–73.
6. *Протопопова В.В., Мосякін С.Л., Шевера М.В.* *Lepidium virginicum* L. — новий адвентивний вид флори України // *Укр. ботан. журн.* — 1994. — 51, № 2/3. — С. 225–228.
7. *Фодор С.С.* Флора Закарпаття. — Львів: Вища шк., 1974. — 209 с.
8. *Черняев В.М.* Конспект растений, дикорастущих и разводимых в окрестностях Харькова и на Украине. — Харьков, 1859. — 90 с.
9. *Шмальгаузен И.* Флора Средней и Южной России, Крыма и Северного Кавказа. Т. I. — Киев, 1895. — 468 с.
10. *Эбель А.Л.* Новые сведения о распространении крестоцветных (*Brassicaceae*) в Южной Сибири и в Восточном Казахстане // *Turczaninowia*. — 2002. — 5(2). — С. 60–68.
11. *Aniol-Kwiatkowska J., Michalak S.* *Sisymbrium volgense* M. Bieb. ex Fourn. na Slasku // *Acta Univ. Wratislav. — Pr. Bot. (Wroclaw)*. — 1976. — 21. — S. 97–100.
12. *Atlas Florae Europaeae. Distribution of vascular plants in Europae/* Ed. J. Jalas, J. Suominen, R. Lampinen. — Helsinki, 1994. — Vol. 10. — 215 p
13. *Atlas Florae Europaeae. Distribution of vascular plants in Europae/* Ed. J. Jalas, J. Suominen, R. Lampinen. — Helsinki, 1996. — Vol. 11. — 295 p.
14. *Clement E.J.* *Sisymbrium volgense* Bieb. ex E. Fourn. in Britain // *Watsonia. (Gr. Brit.)*. — 1979. — 12, N. 4. — P. 311–314.
15. *Jehlik V.* Chorology and ecology of *Sisymbrium volgense* in Czechoslovakia // *Folia geobot. et phytotaxon.* — Praha, 1981. — 16, N. 4. — P. 407–421.
16. *Jehlik V.* Migration routes of adventive plants in Central Europe: an important phenomenon of spreading of invasive plants and expansive alien weeds // *Hoppea, Denkschr. Regensb. Bot. Ges.* 2005. — 66 (Schonfelder-Festschrift). — P. 489–493.
17. *Jehlik V.* *Sisymbrium volgense* M. Bieb. — nova adventivni rostlina v Ceskoslovensku // *Zpr. Cs. bot. spolec.* — Praha. — 1971. — 6. — S. 173–176.
18. *Majewski T.* *Sisymbrium volgense* Bieb. ex E. Fourn. w oklicach Warszawy // *Fragm. florist. et geobot.* — Krakow, 1971. — 17. — S. 381–382.

Рекомендує до друку
Я.П. Дідух

Надійшла 16.02.2009

А.Ф. Ильинская

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

НОВЫЕ ДАННЫЕ О РАСПРОСТРАНЕНИИ НЕКОТОРЫХ АДВЕНТИВНЫХ ВИДОВ
(BRASSICACEAE) В ЗАПАДНЫХ РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Для трех видов (*Sisymbrium volgense* M. Bieb. ex Fourn., *S. orientale* L. и *Lepidium virginicum* L.) семейства *Brassicaceae* приводятся новые местообитания в западных районах Украины. Дается таблица основных диагностических морфологических признаков для *Sisymbrium volgense*, *S. orientale* и *S. altissimum* L.

Ключевые слова: *Lepidium*, *Sisymbrium*, *Brassicaceae*, *фитогеография*, *флора Украины*

A.P. Iljinska

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

NEW DATA ON DISTRIBUTION OF SOME SPECIES OF BRASSICACEAE IN THE
WESTERN AREAS OF UKRAINE

New localities of three species of *Brassicaceae* (*Sisymbrium volgense* M. Bieb. ex Fourn., *S. orientale* L. and *Lepidium virginicum* L.) from western regions of Ukraine are presented. The basic diagnostic morphological features for three species of the genus *Sisymbrium* L. are presented in the table.

Key words: *Sisymbrium*, *Lepidium*, *Brassicaceae*, *phytogeography*, *flora of Ukraine*